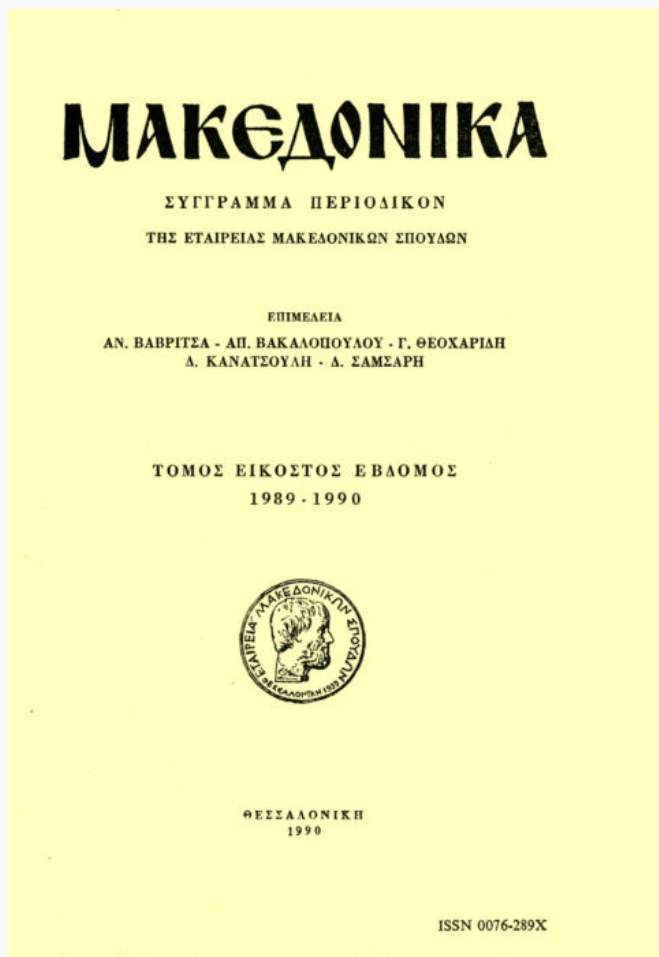

Μακεδονικά

Τόμ. 27, Αρ. 1 (1989)

Το χωριόν του Σωλήνος στην Κασσάνδρα

Ιωακείμ Αθ. Παπάγγελος

doi: [10.12681/makedonika.98](https://doi.org/10.12681/makedonika.98)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπάγγελος Ι. Α. (1989). Το χωριόν του Σωλήνος στην Κασσάνδρα. *Μακεδονικά*, 27(1), 171-182.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.98>

ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΤΟΥ ΩΣΛΗΝΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

Τὸν Μάιο τοῦ 1419 ὁ Στέφανος Δαύκας Ραδηνός, ἐνεργῶν ὡς «κεφαλὴ τῆς νήσου Κασσανδρείας», παρέδωσε στὴν ἀγιορειτικὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος «ἐντὸς τῆς νήσου Κασσανδρείας τὸ παλαιοχώριον τὸν Ἅγιον Δημήτριον καὶ γῆν περὶ αὐτὸ ζευγαρίων τριάκοντά»¹. Στὸ παραδοτικὸ ἔγγραφο ἀναφέρονται λεπτομερῶς καὶ τὰ ὄρια τῆς παραδιδομένης γῆς².

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ ἀνωτέρω περιοχὴ εἶναι, σὲ γενικὲς γραμμές, ἡ ἴδια μὲ τὸ μετόχι τῆς Μονῆς, τὸ ὁποῖο ἀπαλλοτριώθηκε (+1932) γιὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ σημερινοῦ προσφυγικοῦ χωριοῦ Καλλιθέα, γνωστοῦ καὶ ὡς Μάλ-Τεπέ³.

Στὰ νότια ὄρια τοῦ μετοχίου, ὅπως περιγράφονται τὸ 1419, ἀναφέ-

1. P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćircović, *Actes de Saint-Pantéléémon*, Παρίσι 1982, ἔγγρ. 18, στ. 2.

2. *Ε. ἀ.*, στ. 5-15.

3. Στὸν βακουφναμὲ τῆς Μονῆς, τοῦ 1569, μετὰ τῶν κτημάτων τῆς ἀναφέρεται καὶ τὸ μετόχι ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ, περιγραφόμενον καὶ ὀριοθετούμενον ὡς ἑξῆς: «καὶ ἐν τσιφλίκιον εἰς Κασσάνδραν, ἔχον οἰκίαν καὶ ἀμπέλια, καὶ πηγὰς, καὶ σταύλους, καὶ ἀχυρῶνας καὶ μίαν Ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, καὶ συνορεῶν τὸ ἐν μέρος μὲ τοῦμπαν, καὶ τὸ ἄλλο μὲ πιτζάκι, δηλ. ἐν δένδρον τσάμιον (= πεῦκον) ὑπάρχει, καὶ τὸ τρίτον μὲ μέγαν λάρκκον καὶ μὲ μεσονῆσι ὀνομαζόμενον μέγαν λάρκκον καὶ μὲ τσιφλίκια Φιλοθέου καὶ Παντοκράτορος». Βλέπε Φιλολογία (= Arsenij Ivaščenko), Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐν Ἀθῶν ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1874, σ. 122. Πράγματι τὸ μετόχι συνορεύεται μὲ τὰ μετόχια Φιλοθέου (πρὸς Ν) καὶ Παντοκράτορος (= Ἀζάπικον, πρὸς ΝΔ), τὰ ὁποῖα σημειοῦνται καὶ στοὺς ἐπιτελικoὺς χάρτες. Δὲν τίθεται λοιπὸν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ὅτι τὰ κτήματα τῶν ἐτῶν 1419, 1569 καὶ 1932 ταυτίζονται, ἂν καὶ γνωρίζουμε ἀπὸ ἔγγραφο τῆς τουρκοκρατίας ὅτι τὸ μετόχι, κατὰ τοὺς ὅμους χρόνους, ἀποτελεῖτο ἀπὸ δύο γειτονικῆς κτηματικῆς μονάδες· βλ. σχετ. καὶ κατωτέρω.

Μὲ τὴν παροῦσα εὐκαιρίαν καὶ ἐπεὶ οἱ μέχρι σήμερον ἀσχοληθέντες δὲν κατέληξαν σὲ βέβαιον συμπέρασμα, θεωροῦμε σκόπιμον νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι τὸ «πρόαστειον ὁ ἅγιος Δημήτριος τοῦ Φουσκοῦλου τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος», τὸ περιοριζόμενον σὲ ἔγγραφο τοῦ 1044 (*Act. S. P.*, ἔ.ἀ., ἔγγρ. 3), δὲν ταυτίζεται τοπογραφικῶς μὲ «τὸ παλαιοχώριον τὸν Ἅγιον Δημήτριον» τοῦ 1419. Ἐπ' αὐτὸ ἐτοιμάζουμε μελέτη. Γιὰ τὸ μετόχι βλ. σύντ. P. Bellier, R. - C. Bondoux (...), *Paysages de Macédoine*, Παρίσι 1986, σ. 195.

ρονται «τὰ δίκαια (...) τοῦ Σωλήνος»¹. Οἱ ἐκδότες τοῦ ἐγγράφου δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἔννοια τῆς φράσεως αὐτῆς καὶ στὸ ἐδρετήριο τοῦ τόμου σημειώνουν ἀπλῶς: «Σωλὴν (δ), Patronyme ou lieu-dit?»².

Σήμερα σάζεται τοπωνύμιο «Σουλῆνα (ή)»³ ἀναφερόμενο στὸ παραθαλάσσιο βραχὺδὲς ὕψωμα ποῦ βρίσκεται ἀμέσως βορείως τῆς ἐκβολῆς τοῦ χειμάρρου Ποτόκι⁴, ὁ ὁποῖος περιορίζει πρὸς βορρᾶν τὴν ἑκτασὴ τοῦ ξενοδοχειακοῦ συγκροτήματος «Παλλήνη» καὶ «Ἄθως» (βλ. εἰκ. 1). Ἡ περιοχὴ ὀνομάζεται καὶ «Παλιόχωρα»⁵. Μὲ λίγα λόγια ἡ σημερινὴ Σουλῆνα ἀνταποκρίνεται τοπογραφικῶς στὴν πλευρὰ τοῦ μετοχίου, ὅπου τὸ 1419 ἀναφέρονται «τὰ δίκαια τοῦ Σωλήνος»⁶. Τίθεται ὁμως καὶ πάλι τὸ ἐρώτημα: πρόκειται γιὰ τοπωνύμιο ἢ γιὰ ὄνομα κάποιου κτηματίου τῆς περιοχῆς;

Ἀπὸ ἀγιορειτικὰ ἔγγραφα γνωρίζουμε ὅτι κατὰ τὸν 14ον αἰ. ἦταν διαδεδομένο τὸ τοπωνύμιο «Σωλήνη» ἢ «Σωληνᾶριον» καὶ πολὺ συχνὰ ἀναφερόταν σὲ περιοχὲς ποῦ εἶχαν νερό⁷. Ἐχοντας ὑπόψη μας ὅτι στὴν

1. Act. S.P., ἔ.ἀ., 18.13.

2. Ἐ. ἀ., σ. 221.

3. Οἱ κάτοικοι τῶν γειτονικῶν χωριῶν Ἀθῦτου καὶ Βάλλας, τὸ προφέρουν «Σ'λῆνα (ή)». Τὸν τύπο αὐτὸν βλ. καὶ Β. Μ α τ α υ τ σ ῆ, Ἱστορικές ἀφηγήσεις καὶ πληροφορίες ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα (1821-1912), «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς» 25-26 (1974) 31.

4. Ἐπιτελικὸς χάρτης, 1:50.000, ἐκδόση Γ.Υ.Σ., 1954. φ. «Ν. Ποτεΐδαια-Βάλλα».

5. Β. Μ α τ α υ τ σ ῆ, ἔ.ἀ., σ. 31, «(...) θέση "Παλιόχωρα", ὅπου εἶναι σήμερα τὸ κτῆμα τοῦ Ἰωάννη Ἀργυροῦδῃ ἀπὸ τὴν Ἀθῦτο».

6. Τὴν θέση βλ. στοὺ 1. Α. Πα π α γ γ ἔ λ ο υ, Χαλκιδική, Θεσσαλονικὴ 1981, σ. 84, χάρτης. Βλ. καὶ Ν. Θ. Σ χ ι ν ᾶ, Ὀδοιπορικὰ σημειώσεις Μακεδονίας (...), ἐν Ἀθῆναις 1887, σ. 538, «Ἐκ τοῦ χωρίου Παζαράκια ὁδὸς κατερχομένη ἀπὸτομον κατωφέρειαν ἐπὶ 20' τῆς ὥρας πρὸς τὴν παραλίαν καὶ βαίνουσα δι' αὐτῆς, παρέρχεται τοῦ λιμένος Σολίνα καὶ μετοχίου τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους μονῆς Ἀγίου Παντελεήμονος ἢ Ρωσικοῦ καὶ φέρει εἰς τὸ χωρίον Ἀθετον». Σὲ παλαιούς καὶ νέους χάρτες τὸ τοπωνύμιο ἀναφέρεται συχνὰ, ἀλλὰ ὡς ὄνομα ἀκρωτηρίου· βλ. π.χ. τὸν χάρτη 1:300.000, ὁ ὁποῖος συνοδεύει τὸ ἔργο τοῦ Α. S t r u c k, Makedonische Fahrten, I. Chalkidike, Βιέννη-Λειψία 1907, (C. Sulena) καὶ τὸν χάρτη τοῦ War Office, 1:250.000, Ἰονδῖνον Ὀκτ. 1908, φ. Mt. Athos, Ὁ Ἐπιτελικὸς 1:50.000, ἐκδόση Γ.Υ.Σ., 1969, φ. «Κασσάνδρειαν», τοποθετεῖ παραδόξως «Ἀκ. Σουλίνα» στὴν Ἀθῦτο.

7. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou, Actes de Lavra, II, Παρίσι 1977, 74.12 (τοῦ 1284), 99.16 (τοῦ 1304) καὶ τ. III, Παρίσι 1979, 139.21 (τοῦ 1361), ὅπου ἀναφέρεται στὸν Γομάτι τῆς Λήμνου ὁ «ρῶας τοῦ Σωληναρίου». Τὸ 1321 γίνεται ἀναφορὰ στὸν «ρῦακα τὸν ἐγγχωρίως ὀνομαζόμενον Μεγάλην Σουλῆναν», ὁ ὁποῖος βρισκόταν μεταξὺ Περιστερᾶς καὶ Βασιλικῶν Θεσσαλονικῆς· τὸ ἴδιο ἔτος ἀναφέρεται «τοποθεσία τοῦ Σουληναρίου», κάπου στὴν περιοχὴ τῆς Σαρανταρέως (σῆμ. Ταγαρῶδες Θεσσαλονικῆς), βλ. Lavra II, 109.78. Τὸ 1335 γίνεται ἀναφορὰ «εἰς τόπον τὸν Σωλήνα ὀνομαζόμενον» στὴν περιοχὴ τῆς Ζαβαρνικείας, δηλ.

Σουλῆνα τῆς Κασσάνδρας ὑπάρχει χείμαρρος, ὁ ὁποῖος κρατάει νερὸ ὅλο τὸ ἔτος, θὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὡς πολὺ πιθανὸν ἡ περιοχὴ νὰ ἔλαβε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸν χείμαρρο.

Πλὴν ὅμως ἡ ἀναφορά «δικαίων τοῦ Σωλήνος» τὸ 1419 σημαίνει ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε εἴτε μεγάλῃ ἰδιοκτησίᾳ, εἴτε κτηματικῇ περιφέρειᾳ χωρίου. Τὸ 1977 πραγματοποιήσα ἐπιφανειακὴ ἔρευνα στὴν Σουλῆνα, ἀπὸ τὴν ὁποία προέκυψαν τὰ ἑξῆς¹:

1. Μεγάλῃ ἔκτασιν τῆς ἐπίπεδης καὶ ἐν πολλοῖς πευκόφυτης κορυφῆς τοῦ βραχέως λόφου καταλαμβάνεται ἀπὸ τὰ ἐρείπια μεγάλου ἀρχαίου οἰκισμοῦ² διακρίνεται καὶ ἡ γραμμὴ τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖο τὸν δὲ χῦρνε ἀπὸ τὶς εὐπρόσιτες βόρεια, δυτικὴ καὶ νότια, πλευρές.

2. Στὸ ΝΑ τεταρτημόριον τῆς ἀρχαίας πόλεως διακρίνονται τὰ ἔχνη ἐκτεταμένης μεσαιωνικῆς ἐγκαταστάσεως. Στὴν ΝΑ ἄκρῃ τοῦ λόφου, πάνω στὸν ἀπόκρημνο παραθαλάσσιο βράχο, σώζονται τὰ λιγοστὰ κατάλοιπα (λιθοσωρὸς) ἐνὸς ὀρθογωνίου πύργου³ ἡ συγκεκριμένη θέσις ὀνομάζεται «Παλιόπυργος». Ὁ πύργος σωζόταν σὲ κάποιον ὕψος μέχρι τὸν

μεταξὺ Γερακοῦς καὶ Ἀρδαμερίου· βλ. D. P a p a c h r y s s a n t h o u, Actes de Xéporhon, Παρίσι 1986, 23.45. Στὴν Νικητὴ Χαλκιδικῆς ὑπάρχει τοπωνύμιον «Τσουλνάρ» (τό), ὅπου καὶ βρῆσθαι με «σωληνάριον» (= τσουλνάρ').

1. Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ πρῶτ. 330/30-4-1977 ἀναφορά μου πρὸς τὴν Ἐφορεῖα Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Χαλκιδικῆς, «Ἐκθεσὶς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας στὴν Κασσάνδρα τὴν 12 καὶ 13 Φεβρουαρίου 1977».

2. Ὁ σημαντικὸς αὐτὸς οἰκισμὸς θὰ μπορούσε νὰ ταυτισθῇ μετὰ τὴν «Νέαν πόλιν», τὴν ὁποίαν ὁ Ἡρόδοτος (Ζ' 123), ἀπαριθμεῖ εὐθὺς μετὰ τὴν Ἀφυντιν. Ὁ Δ. Ζάγκλης, Χαλκιδικὴ, Θεσσαλονικὴ 1956, σ. 63, τὴν τοποθετεῖ «ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ νῦν χωρίου Πολυχρόνου», ἐνῶ ὁ Μ. Ζαήρη, Olynth und Chalkidier, Μόναχον 1971, σ. 207, μεταξὺ Κρουσηγῆς καὶ Πολυχρόνου. Ὁ Ματαυτῆς, ἑ.ἀ., σ. 17, σημειώνει ὅτι «στὴν περιοχὴ τοῦ Πολυχρόνου» ὑπάρχει τοποθεσίᾳ «Φράγκου ραζώνι» ἀνατολικότερα ἀπὸ τὴν θέσιν «Γερομήρου» κτίρια. Στὴν θέσιν αὐτὴ ἡ ἀρχαία πόλις Νεάπολις. Ὁ Ν. Β. Χρυσανθίδης, Αὐτοσχέδιος περιγραφή τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σ. 9-10, θεωρεῖ ὅτι ἡ Καψόχωρα «εἶναι λείψανον τῆς ἀρχαίας πόλεως Νεαπόλεως». Ὁ Δ. Κ. Σαμαράρης, «Ἡ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῆς Κασσανδρείας, «Δωδώνη (Α')» 16 (1987) 385, ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι «στὴ Νεάπολιν πρέπει νὰ ἀνήκουν τὰ ἀρχαία ἐρείπια, τὰ ὁποῖα σώζονται στὸ κέντρο περὶ τοῦ νοητοῦ τριγώνου ποὺ σχηματίζουν τὰ χωριά Κρουσηγῆ, Κασσανδρινὸ καὶ Πολύχρονον καὶ πάνω στὸ μεσογειακὸ δρόμον ποὺ ὁδηγοῦσε ἀπὸ τὴ Μένδην στὴν ἀποικίαν της, τὴ Νεάπολιν». Θὰ πρέπει ὅμως νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ὅλοι οἱ ἀναφέρθησαν στὴν Νεάπολιν ἀγνοοῦσαν τὰ δεδομένα τῆς Σωλήνας. Στὴν περιοχὴ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ περισυλλέξαμε καὶ προϊστορικὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ὁ συνάδελφος κ. Δημ. Γραμμένος ἀξιολόγησε ὡς ἀνήκοντα στὴν πρῶμην ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ (Π.Ε.Χ. 2).

3. Ἀναφορὰ στὸν πύργον τῆς Σωλήνας (τὴν μόνην ποὺ γνωρίζουμε)· βλ. στὸν Β. Ματαυτῆ, ἑ.ἀ., σ. 22.

μεσοπόλεμο, όταν επέδραμαν οι κάτοικοι της γειτονικής Καλλιθέας και τὸν λιθολόγησαν, ὅπως καὶ τὶς ἄλλες ἀρχαιοτάτες τῆς περιοχῆς¹.

3. Ἀπὸ τὴν ἐφωλασμένη κεραμικὴ φαίνεται ὅτι ὁ μεσαιωνικὸς οἰκισμὸς συνέχισε νὰ ζῇ καὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν.

4. Στὴν βόρεια ὄχθη τοῦ χειμάρρου Ποτόκι καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν θάλασσα, ὑπῆρχε ἕνας χαρακτηριστικὸς γήλοφος, επιμήκης καὶ παράλληλος πρὸς τὸν χειμάρρο. Ὅπως προέκυψε ἀπὸ τὶς διαδοχικὲς χωματοληψίες, ὁ γήλοφος ἦταν τεχνητὸς καὶ, προσφάτως (Ὀκτώβριος 1988), ἀποκαλύφθηκε κοντὰ στὴν ΒΑ ἄκρη του καὶ καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς χωματοληπτες ἕνα (τουλάχιστον) μεγάλο ἐλληνιστικὸ ταφικὸ κτίσμα².

5. Στὴν ἀκτὴ μπροστὰ ἀπὸ τὸν γήλοφο, εἶδα τὸ 1977 πολλὰ ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ ὁποῖα ἄλλα μὲν ἦσαν κατὰ μήκος τῆς σημερινῆς ἀκτῆς, ὅπου σπάει τὸ κύμα³, καὶ ἄλλα ἐν συνεχείᾳ σχηματίζουν εἶδος ἐπιμήκους ὑφάλου, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἐκβολὴ τοῦ χειμάρρου· ὁ «ὑφαλος» ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ Δ πρὸς Α καὶ μήκος περὶ τὰ 100 μέτρα (λιμενοβραχίον;)⁴.

1. Τὴν πληροφορία ὀφείλω σὲ γέροντα κτηνοτρόφον ἀπὸ τὴν Καλλιθέα, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στὴν λιθολόγησι· ὁ ἴδιος μοῦ ὑπέδειξε καὶ τὴν θέση τοῦ πύργου, τὸν ὁποῖον πρόλαβε σωζόμενον σὲ ἱκανὸν ὕψος.

2. Ἀκολούθησε ἀνασκαφικὴ ἐρευνα ἀπὸ τὴν ΙΣΤ' Ἐφορεία Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μας τοῦ 1977 ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ χῶματα τῆς τούμπας εἶχαν ἤδη παρθῇ γιὰ τὴν ἐπίχωση γειτονικῶν κτημάτων. Στὴν τομὴ ποὺ δημιουργήθηκε στὴν κορυφὴ τῆς τούμπας, ἀποκαλύφθηκε ἕνας σωρὸς πολλῶν ἀνθρωπίνων ὀστέων ριγμένων ἐκεῖ ἄτακτα· σχετ. Παλ. κατωτ. σ. 181, σημ. 1.

3. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς ἀκτῆς, ἂν καὶ ἐνσωματωμένα στὴν ἀπολιθωμένη ἄμμο, ἐξαφανίσθηκαν μὲ ἐπέμβαση μπουλντόζας λίγες ἡμέρες μετὰ τὴν πρώτη ἐπίσκεψή μου τὸ 1977· ἔτσι τὰ μόνυ τεκμήρια ποὺ ὑπάρχουν εἶναι οἱ δημοσιευόμενες φωτογραφίες. Τὸ φυσικὸ φαινόμενο τῆς μετατροπῆς τῆς ἄμμου σὲ πέτρα ἐκεῖ ποὺ κτυπᾷ τὸ κύμα, εἶναι πολὺ συνηθισμένο· γι' αὐτὸ καὶ στοὺς παραθαλασσίους ἀρχαιολογικοὺς χώρους εἶναι σύνθετος φαινόμενο, τὸ ὁποῖο παρατηρώντας τὸ ὁ Ν. Β. Χρυσανθίδης, ἑ.ἀ., σ. 61, θαυμάζει γιὰ τὶς «σπουδαῖες τεχνικὲς ἱκανότητες» τῶν ἀρχαίων κατοικῶν τῆς Παλλήνης, ἔργον τῶν ὁποίων (κατὰ τὴν γνώμη του) εἶναι «καὶ ἢ ἐν τισὶ παραλίσαις τῆς χερσονήσου σύμμιξις, καὶ εἰς βράχον τεχνικὴ μεταβολὴ τῆς ἄμμου, διὰ προκυμαῖας ἐκτεταμένης».

4. Ἐάν πρόκειται γιὰ λιμενοβραχίονά, τότε θὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὡς πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ λιμάνι κατελάμβανε καὶ τὸ ἐνρὸ ἔλος τῆς ἐκβολῆς τοῦ χειμάρρου καὶ ὅτι οἱ ἀρχαιοτάτες τῆς ἀκτῆς δὲν εἶναι μέλη ἀρχαίου κτηρίου ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ, ἀλλὰ διακομισθέντα ὑλικά· ἄραγε προέρχονται ἀπὸ κάποιο σπουδαῖο κτήριο τῆς πόλεως ποὺ ἐντοπίσαμε ἢ διακομίσθηκαν ἀπὸ τὸ μόλις 1.500 μ. πρὸς Β εὑρισκόμενο παραθαλάσσιο συγκρότημα τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμμωνος Διός; Στὴν δευτέρῃ περίπτωσι θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὸ ἔτος κατασκευῆς τοῦ λιμένος στοὺς μετὰ τὸν Θεοδόσιο Α' χρόνους. Ὑποθέτουμε ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Σωλήνας ὡς λιμένος ἀπὸ τὸν Ν.Θ.

6. Στὴν νότια ὄχθη τοῦ χειμάρρου, γύρω ἀπὸ τὸ μικρὸ κτιστὸ προ-
σκυνητᾶριο, διακρίνονται κορυφές ἀσβεστοκτίστων τοίχων. Φαίνεται
νὰ πρόκειται γιὰ ἕνα μεγάλο παλαιοχριστιανικὸ κτίσμα (ναός;), μέσα
στὸ ὁποῖο, σὲ δευτέρη (πιθανῶς) φάση, οἰκοδομήθηκε μὲ ὁμοία ὕλικά
ἄλλο κτήριο, μικρότερο¹.

Ὁ ἐντοπισμὸς μεσαιωνικῆς ἐγκαταστάσεως στὴν περιοχὴ ποὺ ὀνο-
μάζεται Σωλήνα, μᾶς κάνει νὰ πιστεύουμε ὅτι τὰ προαναφερθέντα «δί-
καια τοῦ Σωλήνος» ἀναφέρονται στὴν κτηματικὴ περιφέρεια τοῦ ὁμωνύ-
μου χωρίου, τοῦ ὁποῖου ἡ θέση θὰ πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ βεβαιότητα
μὲ τὴν προαναφερθεῖσα ἐγκατάσταση.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως πρώτη γνωστὴ σαφὴς ἀναφορὰ στὴν ὑπαρξὴ
τοῦ ἐκεῖ χωριοῦ γίνεται μόλις τὸ 1682²· τὴν ἐντοπίσαμε σὲ τουρκικὸ ἐγ-
γραφο τῆς μονῆς Φιλοθέου, τοῦ ὁποῖου ἡ μετάφραση βρίσκεται στὸ Ἱ-
στορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας³ καὶ τὴν παραθέτουμε:

Ὁ Κοιτὴς Κασσάνδρας.

*Αἰτία τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος δικαστικοῦ Χοτζετίου εἶναι ὅτι ἡ ἐκ
τοῦ χωρίου Βάλτας ἀνήκοντος εἰς τὸ ἐπαρχιακὸν τμήμα (Ναχγιάν) Κασσάν-
δρας ἐπαρχίας Θεσσαλονίκης, Θεοχάρη Ἰωάννου ἐπώλησε τελείᾳ πωλήσει τὸ
ἐντὸς τῶν ὁρίων Σουλινὰ χωρίου ἀνήκοντος εἰς τὸν εἰρημένον Ναχγιάν, δύο
στρεμμάτων ἰδιοκτητὴν αὐτῆς ἀμπέλιον συνορευομένον ἀφ' ἑνὸς μέρους μὲ τὸ
ἀμπέλιον τοῦ Γιανούκα, ἀφ' ἑτέρου μὲ τὸ ἀμπέλιον τοῦ Ἀθανασίου Βεζύρη καὶ
ἀφ' ἑτέρου μὲ Δημόσιον δρόμον καὶ πάλιν ἀφ' ἑτέρου μὲ ἀμπέλιον τοῦ Μονα-*

Σχ 1 ν ᾱ. Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις, ἔ.ἄ., σ. 538, δὲν θὰ πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ τὸ πι-
θανολογούμενο λιμάνι, ἀλλὰ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκεῖ τὰ πλοῖα προστατεύονται ἀπὸ πολ-
λοὺς καιροὺς καὶ ὅτι ἐκεῖ πρέπει νὰ ἦταν τὸ ἐπὶ τοῦ Τωρωναίου ἐπίνειο τῆς Βάλτας.

1. Τὸ 1974, κατὰ τὴν διάρκεια ἐκσκαφῶν στὸν χώρo τοῦ κτίσματος, τμήθηκε δά-
πεδο ἀπὸ κορασάνι, τὸ ὁποῖο πιθανῶς ἦταν κοσμημένο μὲ ψηφιδωτὸ. Εὐκαιριακῶς
σημειῶν ὅτι οἱ δύο χαρακτηριστικοὶ πευκόφυτοι λόφοι, Α-ΝΑ τοῦ ξενοδοχειακοῦ
συγκροτήματος τῆς Παλλήνης, ὀνομάζονται «Ἑλληνικά». Ὁ ἀνατολικὸς λόφος, μὲ
ἐπίπεδη-καλλιεργούμενη κορυφὴ ἐκτάσεως 20 στρεμμάτων περίπου, καταλαμβάνεται
ἀπὸ τὰ λιγιστὰ (σήμερα) ἱχνη ἐνὸς ἐλληνιστικοῦ οἰκισμοῦ. Κατὰ πληροφορίες, ἡ λι-
θοστρώση μεγάλου τμήματος τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ τῆς Χερσονήσου ἔγινε μὲ τὴν λι-
θολόγησι τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ ἀνωτέρω οἰκισμοῦ, κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ '50. Τὴν
θέση ἀναφέρει καὶ ὁ Δ. Κ. Σ α μ σ ᾱ ρ η ς, ἔ.ἄ., σ. 385, ἀλλὰ τὸν οἰκισμὸ τὸν χαρακτη-
ρίζει ὡς «ρωμαϊκόν».

2. Ἡδὴ ἀπὸ τὸ ἔτος Ἑγείρας 1022 (=1613/14) ὑπάρχει καὶ ἡ ἔμμεση ἀναφορὰ γιὰ
ὑπαρξὴ κτημάτων «πλησίον τῆς Σουλῆνας»· βλ. Φι λ α λ ἡ θ ο υ ς, ἔ.ἄ., σ. 173. Πλὴν
ὅμως καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν δὲν διασαφηνίζεται, ἂν πρόκειται γιὰ χωριὸ ἢ περιο-
χὴ, ἂν καὶ ἔχουμε τὴν γνώμην ὅτι ἀναφέρεται σὲ χωριό.

3. Βιβλίον Μεταφράσεων, 1925, σ. 255, ἀρ. ἐγγρ. 24/202.

στηρίον Φιλοθέου, εἰς τὸν Μοναχὸν τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου Φιλοθέου παλαιὸν (πρώην) ἐπίσκοπον Μελέτιον, διὰ ἑξακόσια μετρητὰ ὄσπρα τοῦ τότε τρέχοντος νομίσματος, ἅπερ καὶ ἔλαβεν ἀνελλιπῶς παρὰ τοῦ ἀγοραστοῦ Μελετίου, ἀποκαταστήσασα αὐτὸν κύριον τοῦ ἀμπελίου της. Ταῦτα ὁμολόγησεν ἡ εἰρημένη Θεοχάρη Ἰωάννου. Ὅθεν εἰς ἐπικύρωσιν νομικὴν τῆς πωλήσεως ταύτης ἐδόθη κατ' αἰτησιν καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον Χοτζέτιον, τῷ εἰρημένῳ ἀγοραστῇ ἐπισκόπῳ Μελετίῳ, ἵνα δι' αὐτοῦ ἡ τέλειος ιδιοκτῆτης τοῦ παρ' αὐτοῦ ἀγορασθέντος ἀμπελίου.

Τῷ 1093 Σελήνης Σαφφὲρ 19¹

Οἱ παρευρεθέντες μάρτυρες: Δημήτριος Σιπάσης, Στέργιος Τζεπετζής Γιαννούκας, Χριστοδοῦλα Γκατζίνα, Διαμαντὴς ράπτης καὶ λοιποί.

Οἱ ἐπόμενες γνωστὲς μαρτυρίες προέρχονται κυρίως ἀπὸ ἐγγραφα τῆς μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονος.

—1733 Σεπτεμβρίου 20. «Ταπὶ δίδον τὴν ἄδειαν εἰς τὸ Ρωστικὸν μοναστήριον (= Ἁγ. Παντελεήμονος) ἵνα κτισθῶσιν ἐν Σουλινᾷ τῆς Κασσάνδρας τρεῖς μύλοι ἕνας σταῦλος καὶ ἕνας ἀχυρῶν»².

—1832 Ἰουνίου 5. Χοτζέτιον περὶ τοῦ τσιφλικίου τοῦ λεγομένου «τοῦ παπᾶ Ἀνθίμου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ κορυφῆς τοῦ χωρίου Σουλίνας ἐμπεριέχει μίαν ἀχυρῶνα» κ.λ.³.

—1832 Δεκεμβρίου 2. Ταπὶ περιέχον μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ δύο ἀγροτεμάχια «εἰς τὴν Σουλιναν»⁴.

—1832. Φιρμάνιον τοῦ ἐν Κασσάνδρᾳ ρωστικοῦ μετοχίου, ὅπου ἀναφέρεται καὶ πάλιν ταρλὰς (= ἀγρὸς) «κείμενος ἐν τῷ χωρίῳ Σουλήναν»⁵.

—1835 Μαρτίου 25. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων στὴν Κασσάνδρα, κατεγράφη μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸ «παρὰ τὸ χωρίον Σουλινᾷ κείμενον καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Παπᾶ Ἀνθίμος τσιφλιγι» μετόχιο τῆς Ἁγ. Παντελεήμονος⁶.

Ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη μαρτυρία, ἐκ πρώτης ὄψεως νεώτερη: στὴν

1. 27 Μαρτίου 1682.

2. Φιλολογικὴ ἐκδ., σ. 132.

3. Ἐκδ., σ. 157.

4. Ἐκδ., σ. 158. Τὸ δεύτερο ἀγροτεμάχιο ἀναφέρεται ὡς εὐρισκόμενον «εἰς τὸ μέρος τῆς Σουλίνας».

5. Ἐκδ., σ. 174.

6. Ι. Κ. Βασδραβέλλη, Ἀνέκδοτα φιρμάνια ἀφορῶντα εἰς τὰ ἐν τῇ χερσονήσῳ Κασσάνδρας καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Χαλκιδικῆς εὐρισκόμενα μετόχια, «Μακεδονικά» 13 (1973) 305. Ἡ καταγραφὴ περιέχει δύο ἀνεξάρτητα μετόχια τῆς Μονῆς: τὸ κυρίως μετόχιο (= τοῦ 1419) καὶ τὸ «τοῦ Παπᾶ Ἀνθίμου».

«Πρόθεση»¹ τῆς μονῆς Φιλοθέου εἶναι καταγεγραμμένοι γιὰ νὰ μνημονεύονται οἱ εὐεργέτες τῆς Μονῆς. Ἡ καταγραφή ἐγίνε κατὰ χωρίο· μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει μία γενικὴ καταγραφή «Κασσάνδρας χωρία», ἀκολουθεῖ εἰδικὴ καταγραφή «Χωρίον Σουλινὰ τῆς Κασσάνδρας»² καὶ εὐθὺς μετὰ «Τῶν Βλαχῶν, ὁποῦ ἔγραψαν τὰ πρόβατα, εἰς Κασσάνδραν, διὰ τὸ Μοναστήρι μας». Ἡ Πρόθεση «ἀνεκαινίσθη» (ἀντεγράφη) τὸ 1847, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ἔτος συντάξεως τοῦ πρωτοτύπου³, εἶναι προφανὲς ὅμως ὅτι ἦταν ἔργο τοῦ 18ου αἰ. ἢ παλαιότερο.

Ἄν καὶ ὑπάρχουν ὅλες οἱ ἀνωτέρω μετὰ τὸ 1821 μαρτυρίες, ἔχουμε τὴν γνώμη ὅτι μετὰ τὸν «χαλασμό» τοῦ ἔτους αὐτοῦ ἡ Σωλήνα δὲν συνοικίσθηκε· συνέβη δηλαδὴ ὅ,τι συνέβη καὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα μικρὰ χωριά τῆς χερσονήσου, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι μετὰ τὸν χαλασμό ἐγκαταστάθηκαν στὰ μεγαλύτερα χωριά⁴. Ὅσο γιὰ τὴν ἀναφορὰ τῆς Σωλήνας στὰ μετὰ τὸ 1821 ἔγγραφα, ἔχουμε τὴν γνώμη ὅτι αὐτὸ ἐγίνε διότι, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ ἐρείπια τοῦ χωριοῦ ἦσαν ἀκόμη ἐμφανῆ, ἀφ' ἑτέρου τὸ χωριὸ ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάρχῃ «κατὰ πλάσμα νόμου» γιὰ τὸ ὀθωμανικὸ κράτος⁵.

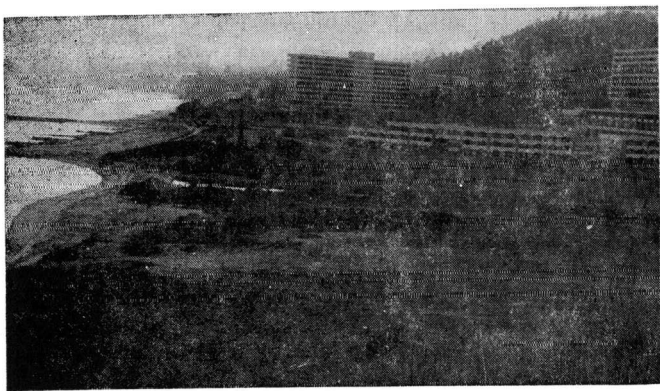
1. «Πρόθεσις» ἢ «Βρέβιον» ἢ «Βραβεῖον», ὀνομάζεται ὁ κώδικας στὸν ὁποῖον οἱ ἁγιορειτικὲς μονὲς ἐγγράφουν τὰ ὀνόματα, κυρίως τῶν δωρητῶν, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ μνημονεύονται κατὰ τίς εἰδικὲς τελετὲς, αἰωνίως.

2. Ἡ εἰδικὴ καταχώρηση τοῦ «Σουλινὰ» (=Σωλήνα) ὀφείλεται στίς, προφανῶς, στενὲς σχέσεις τοῦ χωριοῦ μὲ τὴν Μονή, λόγω τῆς ἀμέσου γειτνιάσεως Σωλήνας καὶ Φιλοθεϊτικοῦ μετοχιῦ, τὸ ὁποῖο ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στὰ Παζαράκια (=Κρουσηγή) καὶ τὴν Σωλήνα.

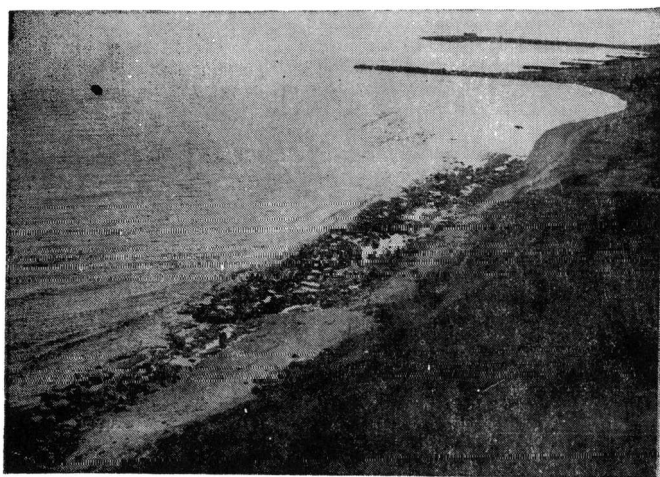
3. Ἡ σημείωση τῆς ἀνακαινίσεως εἶναι ἡ ἐξῆς: «Πρόθεσις τῆς ἱερᾶς ἡμῶν βασιλικῆς τε καὶ Πατριαρχικῆς Μονῆς τοῦ Φιλοθέου· περιέχουσα τὰ ὀνόματα τῶν αἰοδιμῶν κτιτόρων, καὶ λοιπῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν: Ἀνεκαινίσθη δὲ διὰ προτροπῆς καὶ ἰδίων ἐξόδων τοῦ Πανοσιωτάτου ἁγίου Ἀρχιμανδρίτου τῆς αὐτῆς Μονῆς τοῦ Φιλοθέου κυρίου Καισαρίου, εἰς αἰώνιον αὐτοῦ μνημόσυνον: κατὰ τό: 1847: ἔτος Ἰανουαρίου: α'». Ἀπὸ τὴν Χαλκιδικὴ ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς ἐγγραφές: «χωρία Ἱερὸς δὸς Ἰσβουρος, καὶ λοιπὰ Σιδεροκαύσιαν». Σεποτνίκια, Γομάτου, Λιαρίγκοβη, Πολύγερρος, Λούκοβη καὶ Πραβήτα, Γαλάτιστα, «χωρίον Μυριόφiton τῆς Θεσσαλονίκης», Ἅγιος Μάμας, «χωρίον Βαῦδου», Ζουμπάταις, «Κάστρω Θεσσαλονίκης» καὶ οἱ προναφερθεῖσες τῆς Κασσάνδρας. (Αὐτοψία 25 Σεπτ. 1977).

4. Π. Γ. Σ τ á μ ο υ, Ἡ ἡρωϊκὴ Κασάνδρα ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, Ἀθήναι 1961, σ. 95. Ἡ ἐγκατάσταση φαίνεται ὅτι ἐγίνε κυρίως στὴν Βάλτα καὶ τὴν Ἀθῆτο.

5. Ἡ Σωλήνα δὲν συμπεριλαμβάνεται στὸν ἐπίσημο τουρκικὸ κατάλογο, τοῦ 1822, τῶν χωριῶν τῆς Κασσάνδρας τὰ ὁποῖα «ἐκάησαν καὶ διεσκορπίσθησαν». Συμπεριλαμβάνεται ὅμως τὸ χωριὸ «Στανό», μὲ 4 1/2 ζευγάρια, δηλ. τὸ μικρότερο χωριὸ τῆς Χερσονήσου, μαζὶ μὲ τὸ Κρομμυδι. Βλέπε Ι. Κ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ η, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796-1832, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 299. Εἶναι ἡ μοναδικὴ περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ἀναφέρεται χωριὸ τῆς Κασσάνδρας ὀνομαζόμενον «Στανό». Νὰ πρόκειται γιὰ τὸν Στανὸ τῆς βορείου Χαλκιδικῆς, τὸ θεωροῦμε ἀπίθανο.

1. 'Ο χείμαρρος «Ποτόκι» και ο τύμβος, όπως φαίνονταν από τὸν Παλαιόπτερυγο τὸ 1977

2. 'Ο «κλιμενοβραχίων» μόλις διακρινόμενος στὴν θάλασσα και ὁ σωρὸς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν στὴν ἀκτὴ. Φωτογραφία ἀπὸ τὸν Παλαιόπτερυγο (1977)

Δὲν μποροῦμε νὰ μὴν ἐπισημάνουμε τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνάμνηση τῆς
 υπάρξεως τοῦ χωριοῦ ἔσβησε παλὺ ἐνωρίς καὶ σήμερὰ κανεὶς στὴν Κασ-

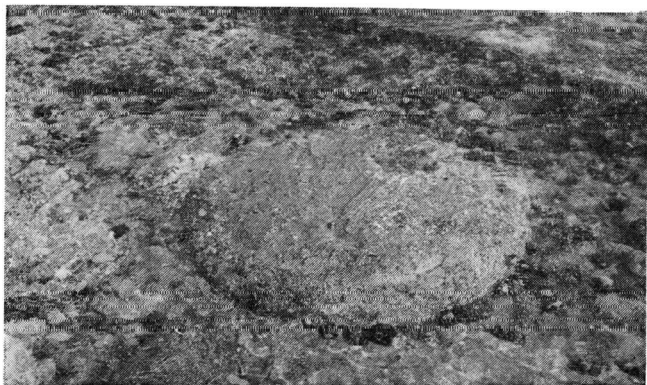
3. Τμήμα κίονος στὴν ἀκτὴ (1977)

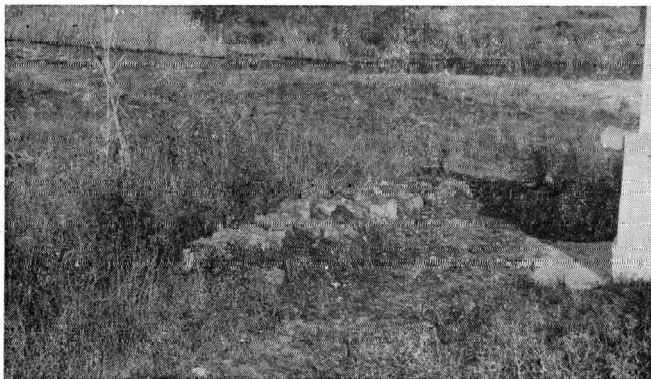
4. Ἀρχιτεκτονικὸ μέλος στὴν ἀκτὴ (1977)

Μήπως πρόκειται γιὰ κακὴ ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος τῆς Σωλήνας στὸ τουρκικὸ ἔγγραφο;

σάνδρα δὲν γνωρίζει κάτι γι' αὐτό¹. Ἐπὶ πλέον τὸ σύνολο τῶν ἐρειπίων (ἀρχαῖα-μεσαιωνικά-τουρκοκρατία) ὀνομάζεται γενικῶς «Παλιόχωρα»:

5. Ἀρχιτεκτονικὸ μέλος μέσα στὴν θάλασσα (1977)

6. Κορυφὴ τοίχου τῆς βασιλικῆς (:), δίπλα στὸ εἰκονοστάσι
νοτίωστου ἔλους (1977)

1. Οἰκογένειες καταγόμενες ἀπὸ τὸν Πίνακα καὶ τὴν Κύσα, χωριὰ τῆς Κασσάνδρας ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν τὸ 1821, διετήρησαν τὴν ἀνάμνηση τῆς καταγωγῆς τους μὲ τὰ

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ ἀναφορὲς στὰ δραματικὰ γεγονότα, ποὺ ἐ-
λαβαν χώρα στὴν περιοχὴ τῆς Σωλήνας τὸν Νοέμβριο τοῦ 1821¹, ἀναφέ-
ρουν μὲν συνήθως τὸ ὄνομά της, πλὴν ὅμως σὲ καμμιὰ περίπτωσι δὲν
γίνεται ἔστω καὶ νύξῃ ὅτι πρόκειται γιὰ χωριό.

7. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα ὀστέα στὴν κορυφὴ τοῦ τύμβου (1977)

Μετὰ τὴν διευκρίνησι ὅτι «ὁ Σωλήνας» ἦταν χωριὸ καὶ τὴν ταύτισή
του μὲ συγκεκριμένη θέσι, ἔχουμε ἀκόμη ἓνα ἀπὸ τὰ μεσαιωνικὰ χωριά
τῆς Κασσάνδρας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολὺ λίγα ἔχουν ταυτισθῇ μέχρι τώρα·
τοῦτο παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν Χερσόνησο ὑπάρχουν δεκάδες θέσεις μὲ
ἐμφανῆ τὰ ἴχνη τῆς μεσαιωνικῆς ἐγκαταστάσεως, ἐνῶ παράλληλα οἱ
πηγὲς μᾶς δίδουν τὰ ὀνόματα καὶ τὶς περιοχὲς πολλῶν χωριῶν τῆς ἴδιας
περιόδου.

Ἑφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Χαλκιδικῆς

ΙΩΑΚΕΙΜ ΑΘ. ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΣ

ἐπίθετα «Πινακιώτης» (στὴν Ἄθυτο) καὶ «Κάψας» (στὴν Κρουπηγῇ). Πλὴν ὅμως
δὲν ἔχουμε ἀντίστοιχα παραδείγματα μὲ καταγομένους ἀπὸ τὴν Σωλήνα. Ἡ οἰκογένεια
Σουληνάρᾱ τῆς Σκιώνης κατάγεται ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ἐνῶ γιὰ τὸν Σουληνάρᾱ
ἀπὸ τὸν Πολύγυρο δὲν γνωρίζουμε, ἂν τὸ ἐπίθετό του ὀφείλεται στὸ ἐπάγγελμα ἢ τὴν
καταγωγὴν.

1. Β. Μ α τ α υ τ σ ῆ, ἑ.ἀ., σσ. 11, 15, 20, 22, 31, 65. Μήπως τὰ ὀστέα ποὺ εἶδαμε
στὴν κορυφὴ τῆς τούμπας τὸ 1977 (βλ. σ. 174 σημ. 2), σχετίζονται μὲ τὴν μάχην ποὺ
ἀναφέρει ὁ Μ α τ α υ τ σ ῆ ς; (ἑ.ἀ., σσ. 20 καὶ 31).

SUMMARY

I o a k i m P a p a n g e l o s, The village *Solin* (Σωλήν) in Kassandra.

In 1419 the monastery of Aghios Panteleimon in Mount Athos received a large estate on the peninsula of Kassandra. In the definition of its boundaries is mentioned «τὰ δίκαια τοῦ Σωλήνως» situated on its Southern border (Actes S.P., 1813).

Based on later documents of Mt Athos and archaeological notes, it is proved that in the area concerning us there was the village «Σωλήν», unknown from other sources. Today only the locality name can be found «Σουλήνα (ή)» and some traces of a medieval settlement still alive during the Turkish Rule probably until 1821. On the same site is located a remarkable settlement of the Early Bronze Age, as well as the remains of a large ancient settlement and we propose its identification with the «Νέαν πόλιν» of Herodotus (Z' 123). SE of Solin there was located a destroyed noteworthy Macedonian tomb and further South one can notice the ruins of a large Palaeochristian edifice.